

GERT-JAN LOBBES

**CHRIS BARTELS
BRACHT DE
AMSTERDAMSE
SCHOOL NAAR
KENNEMERLAND**

Toen de 30-jarige tekenleraar Chris Bartels zich in 1920 in Driehuis vestigde, wees niets erop dat hij het Kennemerland zou gaan verrijken met een aantal huizen die tot de meest karakteristieke van de streek zouden gaan behoren. Vrijwel iedereen kent ze, maar weinig mensen weten iets over de architect. De Historische Kring Velsen vroeg daarom aan Gert-Jan Lobbes, vrijwilliger van Amsterdamse School Museum Het Schip, of hij een lezing wilde geven over de architect. In voorbereiding op de lezing deed de auteur een groot aantal ontdekkingen, niet in de laatste plaats in het familiearchief. Genoeg materiaal voor een vervolg, misschien zelfs een boek. Dit artikel is de uitwerking van de lezing van 11 maart 2024 in het IJmuider Zee- en Havenmuseum. Het neemt u mee in de ontwikkeling van Bartels van tekenaar tot architect en belicht zijn gebouwen.

Kinderjaren en opleiding

Christiaan (Chris) Bartels werd in 1889 in de Amsterdamse Pijp geboren. Hoewel er uit die tijd geen tekeningen zijn overgebleven, tekende hij waarschijnlijk als kind al. Zijn vader was gymnastiekonderwijzer en het beroep van onderwijzer of leraar lag vermoedelijk ook voor zijn zoon in het verschiet, maar dan wel gebaseerd op zijn tekentalent. Na de lagere school volgde Chris dan ook twee opleidingen in de hoofdstad: aan de Kunst-Nijverheid Teekenschool

'Quellinus' (1904-1906) en aan de Rijks Normaalschool voor Teeken-Onderwijzers (1906-1909). Hoewel de laatste school een afdeling bouw- en werktuigkundig tekenen had, wat in verband met Bartels' latere activiteiten als architect voor de hand had gelegen, bekwaamde Bartels zich in 'handtekenen'. Beide scholen waren behoorlijk prestigieus. De beste decoratieschilders, tekenaars en beeldhouwers van die tijd waren eraan verbonden en voor de Rijks Normaalschool onder leiding van de gedreven Willem Molkenboer moest zelfs een toelatingsexamen worden gedaan. Eenmaal met zijn MO-diploma op zak, werd Bartels tekenleraar op een avondschool voor ambachtslieden in de Indische Buurt. Mogelijk gaf hij ook les aan andere scholen, hoewel de Eerste Wereldoorlog roet in het eten gooide en hij lange tijd gemobiliseerd was in Noord-Brabant, vlak bij de Belgische grens. Hij doodde de tijd met het in tekeningen vastleggen van wat hij noemde 'Soldatengedoe',

Links:
Chris Bartels, 1931.
(Bron: familiearchief)

Boven v.l.n.r.:
De Kluis in 1922. (Bron: NHA)

Driehuizerkerkweg 4, Driehuis,
1921.

Boekje over houtsnijwerk, 1916.
(Bron: collectie auteur)

illustreerde een boekje over riet-
vlechten en schreef een boekje
met motieven voor houtsnijwerk.
Bovendien legde hij zich toe op
het ontwerpen en timmeren van
meubels.

Architectenbureaus

In 1917 trad Chris Bartels in Am-
sterdam in het huwelijk met Lies
Bönig, afkomstig uit Groningen.
Het is niet bekend waar zij elkaar
hebben leren kennen. Zij was
secretaresse van een vrouwen-
comité en met haar strijd voor
vrouwenkiesrecht behoorlijk
vooruitstrevend. Omstreeks deze
tijd heeft Bartels, naast zijn werk
als docent, gewerkt als tekenaar
bij diverse architectenbureaus
in de hoofdstad. Het is hier dat
hij bouwkundige ervaring heeft
opgedaan, ook al tasten we nog
in het duister over de ontwerpen
waaraan hij heeft meegewerkt.
In een overzicht uit 1931 noemt
Bartels de namen van een
aantal architecten, onder wie
Willem Kromhout (1864-1940).
Kromhout, ontwerper van het
Amsterdamse American Hotel,
was beslist een van de meest
creatieve architecten van zijn

tijd. Een van zijn belangrijkste
medewerkers in die jaren was de
Groninger Egbert Reitsma, die in
de jaren twintig de Amsterdamse
School naar de provincie Gro-
ningen zou vertalen. Mogelijk via
Kromhout komt Bartels in 1918 of
1919 in aanraking met de Amster-
damse tegelhandel Heystee Smit
& Co. Heystee is op dat moment
de drijvende kracht achter Park
Meerwijk in het Noord-Hol-
landse Bergen, een villawijk die
wel wordt beschouwd als een
manifest van de Amsterdamse
School. Vermoedelijk was Bartels
als ontwerper van tegels aan
Heystee verbonden.

Tuschinski

Heystee bracht Bartels in con-
tact met Abraham Tuschinski.
Blijkbaar voelden Bartels en
Tuschinski elkaar goed aan, want
Tuschinski liet zich een aantal ja-
ren later lovend uit over Bartels.
De architect van het in aanbouw
zijnde Amsterdamse Tuschin-
ski theater was na onenigheid
vertrokken en de voorgevel was
nog niet klaar. Aan Bartels de
opdracht om grote delen van de
voorgevel te ontwerpen. Omdat

de originele tekeningen verlo-
ren zijn gegaan, is niet duidelijk
welke delen precies door Bartels
zijn ontworpen, maar het gaat
zeer waarschijnlijk om de meest
abstracte, grillige delen. De mo-
tieven zijn organisch en in de stijl
van de Amsterdamse School.

Vervolgens schakelde Tuschinski
Bartels ook in voor het interieur.
Hoewel ook hier niets hele-
maal zeker is, mag op basis van
overeenkomsten met meubels
van Bartels uit de jaren twintig,
worden aangenomen dat hij
de trapeleuningen, houten lam-
briseringen, deuren en andere
betimmeringen van het theater
heeft ontworpen. Zijn naam
wordt ook genoemd in verband
met de smeedijzeren lampen en
deurgrepen, het oorspronkelijke
gordijn in de grote zaal en zelfs
de reusachtige lamp aan het
plafond van de grote zaal, maar
hiervoor bestaat tot op heden
geen bewijs. Tuschinski had na-
melijk een legertje ontwerpers in
dienst en zijn in 1927 opgeteken-
de herinneringen zijn niet altijd
even betrouwbaar.

V.l.n.r.:
'De Huif', Driehuizerkerkweg 12, Driehuis, 1922.

Waterlandweg 2, Driehuis, 1922.

De Heugte, Zeeweg 331, IJmuiden, 1922.

Hogeweg 21-25 Wijk aan Zee, 1922.

Willems Hoek, Dr. Schuifstraat 16, Beverwijk, 1922.

Niet trots

Voor de loopbaan van Bartels als architect waren de jaren dat hij zich bij diverse bureaus met bouwkundige ontwerpen kon gaan bezighouden en door mannen als Heystee en Tuschinski werd ingeschakeld, heel belangrijk. Het zal hem hebben gesterkt in zijn wens om in de architectuur verder te gaan, hoewel hij altijd aan het tekenonderwijs verbonden zou blijven en later steeds weer zou benadrukken dat zijn hart bij het tekenen en schilderen lag. Ondertussen was hij niet echt trots op zijn bijdrage aan Tuschinski. Hij schreef er in geen enkel vakblad over en volgens zijn kleinkinderen had hij het er nooit over. Dit had mogelijk mede met de reputatie van het gebouw te maken. Al tijdens de opening in 1921 werd het bekritiseerd als een architectonische gril, een merkwaardige mengelmoes van stijlen.

Driehuis

In 1920 werd Bartels benoemd tot leraar aan de ambachtsschool in Velsroord, de latere Nijverheidsschool. Dit gebeurde

op voorspraak van H.J. Zeeman, sinds 1 april 1919 directeur van de nieuw opgerichte school. Hoe Zeeman en Bartels elkaar hebben leren kennen, is onbekend. Zij werden bureaus aan de Driehuizerkerkweg. Op dat moment was het noordelijke deel van de Driehuizerkerkweg tussen de later aangelegde Waterloolaan en park Schoonenberg nog grotendeels onbebouwd. Leden van de beter gesitueerde sociale middenklasse van de gemeente Velsen, maar ook nieuwkomers uit steden als Amsterdam, kregen de kans hier in het landschappelijk zeer aantrekkelijke gebied van Driehuis 'buiten' te wonen.

Zeeman had zojuist door het architectenduo Eibink en Snellebrand een rietgedekt landhuisje laten bouwen in de stijl van de Amsterdamse School. Het kreeg de naam van zijn dochter Elly. Bartels had inmiddels blijkbaar voldoende bouwkundige ervaring opgedaan om meteen zijn eigen huis te ontwerpen, 'De Kluis'. Het zou gaan dienen als zijn visitekaartje. Hierbij moeten we aantekenen, dat de titel van architect op dat moment nog

onbeschermd was. Iedereen kon zich architect noemen.

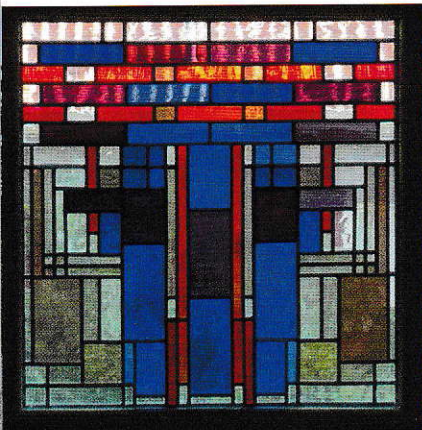
De Kluis

Woonhuis 'De Kluis', tegenwoordig Driehuizerkerkweg 20, is Bartels' eerste architectonische ontwerp. Een paviljoenachtig gebouwtje, vliegervormig, met een plat dak. Als zijn kinderen worden geboren (Hannelore in 1921 en Egon in 1922) laat hij er een halve verdieping op zetten. Voor het trappenhuis was binnen geen plaats, dus werd de trap in een koker naast het huis ondergebracht. Bartels en zijn vrouw zouden het grootste deel van hun leven in 'De Kluis' blijven wonen, met uitzondering van een paar jaar in de tweede helft van de jaren veertig, toen het huis eerst leeg stond en vervolgens verhuurd werd. Na het vertrek van Bartels' weduwe in de jaren zeventig, is de opbouw van het huis zeer sterk gewijzigd, zodat niet veel meer over is van het oorspronkelijke ontwerp.

Eerste opdrachten

Al snel krijgt Chris Bartels zijn eerste opdrachten. Deze laten

een ongekende creativiteit zien, waarbij Bartels elementen van de Amsterdamse School combineert met streekarchitectuur. Zijn eerste opdrachtgever is de zeer invloedrijke plaatselijke aannemer Willem van Heijst (1888-1963), bouwer van tientallen, zo niet honderden panden, later niet onomstreden vanwege zijn lidmaatschap van de NSB. De samenwerking met Van Heijst zou bepalend worden voor de carrière van Bartels. Van Heijst gaf Bartels opdracht voor een eigen huis. Dit huis aan de uiterste rand van de Driehuizerkerkweg, tegenwoordig nummer 4, wordt gekenmerkt door een zeer groot dak, waarvan de rode dakpannen bijna loodrecht zijn aangebracht.

Hiermee refereert Bartels aan het werk van architecten van de Amsterdamse School als Michel de Klerk en Piet Kramer, die dit soort daken min of meer baseerden op hooischuren uit de Zaanstreek. In de lijn van de Amsterdamse School besteedde Bartels ook veel aandacht aan het metselwerk van de gevel en aan details als een tuinhekje en

een lantaarn bij de voordeur. Ook het vrijwel gelijktijdig gebouwde huis op nummer 12 met de bijnaam 'De Huif' valt op door de dakschilden, die hier nog extremer loodrecht zijn vormgegeven. Opvallend aan dit huis zijn verder de harmonicavormige voordeur, de houten versieringen aan de zijgevel en de kleuren. 'De Huif' was decennialang het huis van de markante kunstenaar J.B. Kamp, leraar aan de Haarlemse Kunstnijverheidsschool. Tussendoor ontstond 'Honk', tegenwoordig 'Bonaventura' Driehuizerkerkweg 14, gebouwd voor de moeder van Van Heijst. Dit rietgedekte huis met bescheiden Amsterdamse School kenmerken is een kruising tussen een landhuisje en een boerderijtje. Het sluit aan bij architectuur van de boerderijen en in Kennemerland.

Buiten wonen voor niet te veel geld

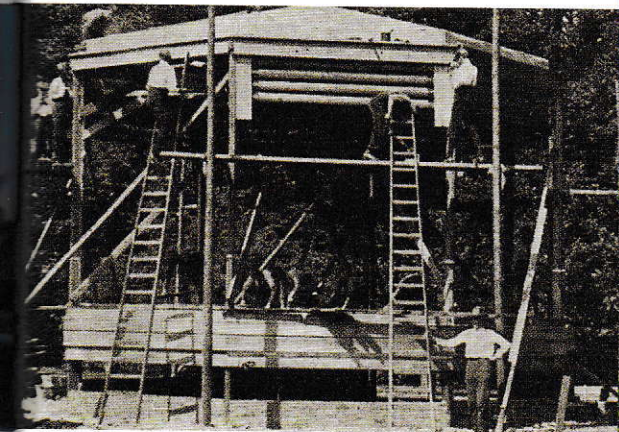
Bartels zelf omschreef zijn ontwerpen van de vroege jaren twintig als een antwoord op het verlangen om buiten te wonen van mensen die in de stad hun werkkring hebben. Dit "doet hen

gewoonlijk de opdracht geven om een huisje te ontwerpen 'voor niet te veel geld'. Men is er hier dan vanzelf op aangewezen om met de eenvoudigste middelen zooveel mogelijk te bereiken. Dit is vaak moeilijk, vooral ook omdat de beperkte middelen van den opdrachtgever niet altijd gepaard gaan met zin voor eenvoud en onopgesmuktheid. De prachtige oude boerderijen, die hier en daar nog in onze duinstreek liggen, kunnen dan echter tot voorbeeld strekken. Mij zijn ze een voortdurende bron van vreugde en een aansporing om te trachten hun eenvoud en de eerlijke gezelligheid in hun bouw te evenaren." (Bron: Het Bouwbedrijf, augustus 1924, blz. 49)

Huizen voor collega's

Eenvoud en onopgesmuktheid kenmerken ook de vier identieke vrijstaande huizen voor collega's van de ambachtsschool, op de hoek van de Driehuizerkerkweg en de Waterlandweg in Driehuis. Met hun blokvormen en platte daken doen de huizen vrij modern aan, maar de met hout gepotdekselde verdieping past

V.l.n.r.:
Glas-in-lood Elangeni.

Elangeni, Lonbar Petriiaan
18, Overveen, 1926.

Zeeweg IJmuiden, 1926.

Muziektent Velserebeek.
Bartels rechtsvoor en zijn
leerlingen, 1926. (Bron:
collectie Henk de Reus)

De Slak, Johan Verhulstweg
28, Bloemendaal, 1924-1925.

weer in de landelijke omgeving. De contrasterende bakstenen van het trasraam en de bakstenen versiering rond de voordeur verwijzen naar de Amsterdamse School. Heel karakteristiek voor Bartels zijn verder de houten versieringen op de hoeken van de dakranden, zogenaamde hoekkepers. Deze fantasievolle kepers zijn ook aangebracht bij Zeeweg 325 in IJmuiden, maar dan weer net anders vormgegeven. Laatstgenoemd huis (later helaas sterk verbouwd) grijpt in zijn vlieger-vorm terug op 'De Kluis'.

De Heugte en Willems Hoek

Tot de eerste ontwerpen van Bartels behoort ook landhuis 'De Heugte' (1922), zeer fraai gelegen op een duin aan de Zeeweg in IJmuiden. Opdrachtgever was P.F.C. Roelse, grondlegger van de IJmuider Courant, eigenaar van een boekhandel en uitgeverij en vooraanstaand lid van de plaatselijke SDAP. Het is het eerste ontwerp van Bartels met een grote rietkap. Deze omsluit het huis als een muts en is met rondingen vormgegeven. De schoorsteen doorbreekt de kap in het cen-

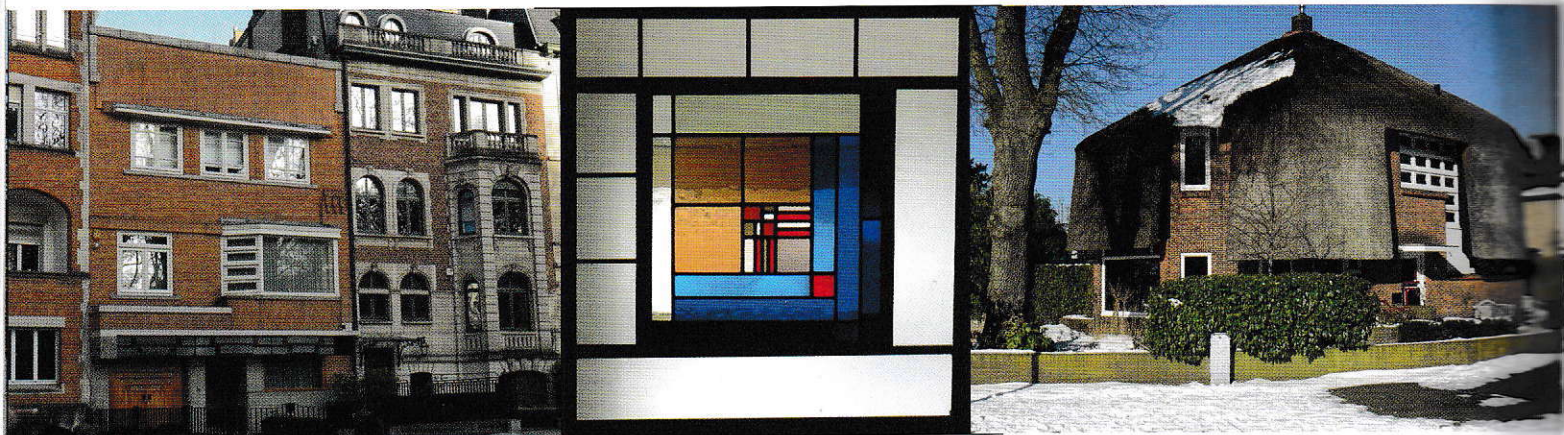
trum van de voorgevel, die verder een baksteen en hout combinatie. 'De Heugte' toont verwantschap met 'Willems Hoek' aan de Dr. Schuitstraat in Beverwijk, gebouwd voor W. Stoutenbeek. Het laatstgenoemde huis is echter breder van opzet en heeft een samengesteld dak. Het valt ook op door de druppelvormige houten versieringen aan voor- en zijkant, geheel in de stijl van de Amsterdamse School. Hoewel Bartels het huis in 1931 in zijn oeuvrelijst noemt en het sterk overeenkomt met een ontwerp-tekening die hij publiceerde in Het Bloemendaalsch Weekblad, moet worden aangetekend dat op de bouwtekening en vergunning de naam van de gebroeders Boots uit Beverwijk staat. Mogelijk waren Bartels en de opdrachtgever het niet eens geworden over de opdracht en besloot Stoutenbeek deze door iemand anders te laten uitvoeren.

Eenvoudiger opdrachten

Twee aan elkaar verwante ontwerpen uit 1922 zijn eenvoudiger dan de hierboven genoemde huizen. Zij waren dan ook voor

een andere doelgroep bestemd. Aan de Hogeweg in Wijk aan Zee verrijst een blokje van twee woningen met een winkel op de hoek, later voorzien van de aanduiding 'Cent van het blad'. Recent is de uitbouw van de gevel van een extra verdieping voorzien. Opvallend zijn hier opnieuw de hoekkepers en ook de aandacht voor gemetselde versieringen. Deze vinden we in een andere vorm ook terug in Bartels' enige blokje sociale woningbouw, aan de Wijkersstraatweg en de Watervlietstraat in Velsen-Noord. Als overtuigd lid van de socialistische SDAP moet de opdracht van Woningbouwvereniging Wijkeroog Bartels hebben aangesproken. Hoewel een deel van de blokjes niet meer bestaat en wat er nog over is in matige staat verkeert, blijkt het vakmanschap van Bartels uit het ontwerp. Door het laten verspringen van de gevels en door details als hoekkepers en trapeziumvormige raampjes, krijgt het blokje zowaar enige allure. In de categorie eenvoudige ontwerpen valt ook de voormalige smederij annex woonhuis aan de Driehui-

zerkerkweg 61 in Driehuis, tegenwoordig bekend als IJspaleis Driehuis. Dit pand heeft de tand des tijds slecht doorstaan.

Bloemendaal en Overveen

In 1924 is Bartels van beginnend architect uitgegroeid tot een ervaren architect, die zich verzekerd weet van een behoorlijke portefeuille. Twee heel verschillende ontwerpen in Bloemendaal en Overveen stralen dan ook zelfverzekerdheid uit. Uit 'De Slak' aan de Johan Verhulstweg 28 in Bloemendaal blijkt vooral plezier en humor. De vorm doet denken aan een slakkenhuis en het hoog opgaande rode dak, de gele baksteen en het donker gelakte houtwerk verwijzen naar de eenvoud en eerlijke gezelligheid die voor Bartels en zijn opdrachtgevers belangrijk waren. Een vergelijkbaar huis is door Bartels rond dezelfde tijd ontworpen voor de Duin- en Daalseweg 2A in Bloemendaal. Bij latere verbouwingen zijn daar echter vrijwel alle details verloren gegaan. Alle talenten van Bartels als architect, vormgever en meubel-

maker zijn als het ware samen-gebald in Villa 'Elangeni' (Zoeloe voor 'in de zon') aan de Lonbar Petriiaan in Overveen. Deze villa aan de voet van het duin werd gebouwd als 'De Roode-Borch' voor N. Roodenburg en zijn gezin. Roodenburg moet als procuratiehouder van de Cultuurmaatschappij Djember, die rubberplantages op Oost-Java exploiteerde, vermogend zijn geweest. Uit alles blijkt, dat Bartels hier een vrijwel onbeperkt budget had, wellicht zelfs een carte-blanche van de opdrachtgever.

Aan zowel het exterieur als het interieur is zeer veel aandacht besteed: van baksteenversieringen tot houten elementen, van de buitendeuren tot de lantaarn bij de voordeur, van het glas-inlood in de woonkamer tot het monumentale trappenhuis met kostbare tropische houtsoorten. Ook ontwierp Bartels een aantal meubels en de kunstenaar Charles Weddepohl gaf de haardpartij vorm. Naar de Amsterdamse School verwijzen onder meer de bijna loodrecht aangebrachte

dakschilden en de uiterst fantasievolle steunen van de daksloten, die aan paardenhoofden doen denken.

Muziektent en de Vogelwijk

Naast Villa Elangeni brengt 1926 nog heel andere opdrachten. Een opdracht tussendoor waaraan Bartels veel plezier moet hebben beleefd, is de houten muziektent in Park Velserbeek, gebouwd door leerlingen van de ambachtsschool. Op een foto uit de bouwtijd zien we Bartels trots poseren bij zijn bouwwerk. Ongeveer tegelijkertijd schakelde Bartels leerlingen van zijn school in voor de vervaardiging van een grote koperen luchter voor de nieuwe raadszaal van Velsen, die dat jaar in gebruik werd genomen. De luchter hangt nog altijd in de voormalige raadszaal. Maar de meeste aandacht zal dat jaar zijn gegaan naar de woningbouw, want aannemer Van Heijst schakelde Bartels in voor de bouw van de Vogelwijk, een wijk van middenstandswoningen terzijde van de Zeeweg in IJmuiden. Het was een omvangrijke opdracht, beginnend met zestien dubbele

V.l.n.r.:
Avenue Emile Duray 52,
Brussel, 1928.

Avenue Emile Duray 52
glas-in-lood, Brussel, 1928.

Van Tuylweg 21, Velsen-
Zuid, 1929.

Stationsweg tijdens de
afbraak 1969. (Bron: NHA)

Ver Loren van Themaatlaan
9-11, Velsen-Zuid, 1929.

woningen langs onder meer de Leeuweriklaan en Kievitlaan. Ook hier grijpt Bartels terug op de Amsterdamse School, met name met bijna loodrecht aangebrachte pannendaken, doorsneden door een schoorsteen. Andere huizen in de wijk krijgen zadeldaken. Het tweede deel van de Vogelwijk betreft nog eens zestien dubbele huizen aan onder meer de Nachtegaallaan. Hier tapt Bartels uit een ander, strakker, vaatje: de dubbele woningen krijgen één verdieping onder een plat dak. De dakrand wordt met houten planken gepotdekseld. Een deel van deze huizen is in de afgelopen jaren van een tweede verdieping voorzien, wat helaas afbreuk doet aan het oorspronkelijke ontwerp.

Van IJmuiden naar Brussel

Het drukke jaar 1926 bestond niet alleen uit successen. Bartels' bijzondere rietgedekte ontwerp voor een nieuw Rode Kruis Ziekenhuis in Beverwijk viel niet in de prijzen, maar vond wel zijn weg naar de vakbladen. Het jaar daarop, 1927, zal nog grotendeels in het teken hebben gestaan

van de bouw van de Vogelwijk. Uit dat jaar is dan ook maar één ontwerp bekend, dat van bakkerij Wijker aan de Kompasstraat in IJmuiden. Met zijn golvende dakrand, platte dak, verschillende metselverbanden en torenachtig trappenhuis, paste Bartels de vormentaal van de Amsterdamse School heel zuiver toe. Helaas is de bijzondere gevel bij een recente optopping onherkenbaar vervormd.

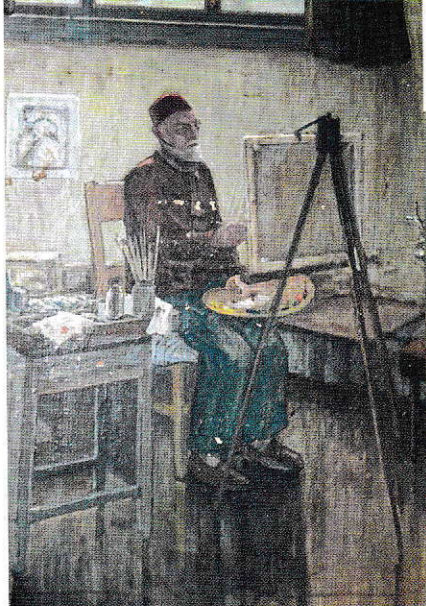
Veel beter bewaard, uitstekend zelfs, is Bartels' enige buitenlandse ontwerp, uit 1928. Het ligt aan de chique Avenue Emile Duray 52 in de gemeente Elsene, Brussel. Hoewel het door Bartels in 1931 in zijn oeuvrelijst wordt vermeld, bleef het huis tot nu toe onopgemerkt. In Brussel zelf schreef men het toe aan een niet bestaande Charles Bartels. Het was bij de ontdekking van het huis dan ook de vraag hoe de nogal honkvaste Bartels in Brussel terecht kwam? De opdracht ging uit van Isidor(e) van Biema, een Amsterdamse zakenman. Na zijn scheiding was hij in 1926 hertrouwd en had zich met

zijn tweede vrouw in Brussel gevestigd. Het paar zou er maar kort wonen, want Van Biema overleed al in 1930 en het huis werd al vrij snel te koop aangeboden. Hoe Bartels en Van Biema elkaar hebben leren kennen, is nog niet opgehelderd, maar Van Biema was net als Bartels amateurschilder, dus mogelijk is dat de reden voor hun ontmoeting. Tussen de gevels van de Brusselse wijk Elsene, met hun voorkeur voor klassieke vormen, valt het ontwerp van Bartels op door zijn eigenzinnige bakstenen karakter, het platte dak en de lichtbak van glas-in-lood boven de portiek. Binnen refereert een abstract glas-in-lood daklicht aan het glas-in-lood van Villa Elangeni.

Velsen-Zuid

Het huis in Brussel vormde de opmaat voor Bartels' laatste fase als architect. Aan de Van Tuylweg 21 in Velsen-Zuid combineerde hij in 1929 nog één keer op grandioze wijze de Amsterdamse School met de landhuisarchitectuur, zoals hij eerder bij 'De Heugte' had gedaan. Het huis werd gebouwd voor het gezin

Van Niftrik en het werd 'De Drie Gebroeders' genoemd, naar de drie zonen van het gezin. Een rietkap bedekt het huis als een muts. De voorgevel bestaat grotendeels uit een houten frame met glas-in-lood raampjes van het trappenhuis. Opvallend is ook de voordeur, die met zijn horizontale en verticale elementen en kleuren aansluit bij De Stijl.

Twee jaar later, in 1931, bouwde Bartels links van het huis, Minister Lelylaan 2-4, nóg een rietgedekt pand, een dubbele woning. Opvallend is de aan de voorkant uitgebouwde serre van de rechter woning, onder een klein rieten dak. Ook dit pand draagt nog stijlkenmerken van de Amsterdamse School vermengd met de landhuisbouw. Tegelijkertijd verraadt het huis een overgang naar een stijl die minder individueel is en meer meegaat in de gebruikelijke vormtaal van wat tegenwoordig 'het jaren dertig huis' wordt genoemd. Deze tendens viel ook al te bespeuren aan de Ver Loren van Themaatlaan 9-11, een dubbel woonhuis uit 1929, gebouwd

in opdracht van de IJmuidense aannemers Wijker en Van Duyn. Hoewel Bartels hier een gebroken dakschild toepast, dat nog refereert aan Villa Elangeni in Overveen en ook werkt met een bakstenen gevel, is de vorm sterker dan voorheen horizontaal gericht, met uitbouwen en kleine daken naast het hoofdak. Het is interessant dit dubbele huis te vergelijken met het witte dubbele buurhuis op de hoek van de Piersonlaan. Bartels bouwde dat in 1930, ook voor Wijker en Van Duyn. Bartels slaat hier een volledig nieuwe weg in, die in de jaren daarna door externe factoren echter geen vervolg zou krijgen.

De laatste ontwerpen

De economische crisis van eind jaren twintig doet zich voelen, ook in de architectuur. Begin jaren dertig droogt het aantal opdrachten voor Bartels dan ook aanzienlijk op. De Meubelfabriek J.A. Boskamp aan de Jan Gijzenvaart uit 1930 (niet meer bestaand) is weliswaar een groot ontwerp en het wordt gevolgd door het hierboven al

genoemde woonhuis Minister Lelylaan 2-4, maar vervolgens is nog slechts sprake van één grote opdracht. In opdracht van M.A. Rolvink bouwt Bartels in 1933 een drietal dubbele villa's aan de Stationsweg te Velsen, die in halvemaaanvorm worden neergezet en onderling zijn verbonden door een klein gebouwtje met zadeldak, waarin de portieken zijn ondergebracht. Deze woningen zijn ook weer heel sterk 'jaren dertig' en minder individueel dan andere scheppingen van Bartels. Jammer genoeg zijn ze in 1969 afgebroken om plaats te maken voor verbreding van het Noordzeekanaal. Op twee verbouwingen na van bestaande huizen later in de jaren dertig, waaronder een uitbouw aan de achterzijde van 'De Huif' aan de Driehuizerkerkweg, zijn er verder geen gebouwen van Bartels meer bekend. Van het door hem in 1935 ontworpen houten gebouw voor de Arbeiders Jeugd Centrale (A.J.C.) achter de Velsersduinweg, dat mogelijk al tijdens de oorlog is verdwenen, zijn geen tekeningen of foto's gevonden.

V.l.n.r.:
Zelfportret 1952.

Bollenvelden.

Kastje. (Bron: Amsterdam
Modernism)

Minister Lelylaan 2-4,
Velsen-Zuid, 1931.

Bloemen.

De latere jaren:

Bartels de kunstschilder

Het is de vraag of Bartels rouwig was om het opdrogen van opdrachten. Zijn grote passie had altijd bij het schilderen en tekenen gelegen en nu kreeg hij daar meer tijd voor. Helaas begon wel zijn gezondheid achteruit te gaan. Hij kreeg last van artritis, die hem vanaf midden jaren veertig invalide zou maken. Ook de oorlog moet Bartels zwaar zijn gevallen. Zijn vrouw Lies en hij moesten een paar jaar noodgedwongen hun huis verlaten omdat dit in het Sperrgebied lag. Eenmaal terug in 'De Kluis' in 1949, richtte Bartels de achterste kamer van zijn huis in als atelier. Hier ontstonden in de volgende jaren honderden schilderijen, meestal op papier, soms op doek, soms in mono-druk. Onder de werken is een enkel zelfportret. Toen hij door zijn misvormde handen nauwelijks meer kon schilderen, leerde hij na veel inspanning toch met zijn handen te werken. Hij schilderde "steeds zittende bloemen uit zijn tuin en alles wat hem in gedachten komt, eensgeziene landschap-

pen en tafereeltjes met mensen uit het geheugen. Maakte gaarne gebruik van monodruk techniek omdat deze wijze van werken hem gemakkelijker valt. Heeft geen behoefte aan moderne experimenten, schildert wat hem invalt louter om het schilderen zelf. Heeft veel bewondering voor Jan Sluifers, Breitner en Boot. Is te oud om de jongste richtingen in de schilderkunst te kunnen waarderen, ofschoon hij het zoeken naar nieuwe wegen wel kan begrijpen", aldus Bartels naar aanleiding van een expositie in het woonhuis van vrienden in Amsterdam-Zuid in 1951.

Bartels presenteerde zich hierbij nadrukkelijk als kunstschilder. Toen hij op 10 mei 1969 stierf, liet hij honderden tekeningen en schilderijen na, zelfs nog uit zijn mobilisatietijd 1914/18. Over de architectuur had hij het naar verluidt zelden. In tegenstelling tot zijn kunstwerken heeft hij het archief met bouwtekeningen en correspondentie vermoedelijk vernietigd. Alleen de documenten van 'De Kluis' bewaarde hij in een envelop. ●

Alle foto's zijn door de auteur zelf gemaakt, tenzij anders vermeld. De auteur dankt de kleinkinderen van Chris Bartels voor de grote hoeveelheid informatie en documenten. Verder dank aan de bewoners van huizen van Bartels voor informatie en de mogelijkheid om foto's te maken. Tenslotte dank aan de Historische Kring Velsen. Door het verzoek van de Kring om een lezing te houden over Bartels ontstond een verrassende zoektocht.

Gert-Jan Lobbes (1963) is werkzaam als anti-witwas onderzoeker en coach bij de Rabobank. Hij is vrijwilliger bij Amsterdamse School Museum Het Schip en als zodanig medeverantwoordelijk voor de website Wendingen Platform voor de Amsterdamse School. Deze website brengt bouwwerken, interieurs en voorwerpen van de Amsterdamse School in de volle breedte in kaart.